

הרב ישראל דנדרוביץ

קיום מצוות מצה בכורך

אכל מצה ולא היסב - האם חייב הוא לאכול כזית מצה נוספת בהסיבה או שמא יצא ידי חובתו במצה שבכורך? קושייתם של האדר"ת ורבי שלמה הכהן מווילנא נחקרת במשא ומתן הלכתי היורד לעומקן של התירוצים שנאמרו בזה על ידי המהרש"ם מבערוזאן והגרצ"פ פראנק וגאונים נוספים - תירוצי חדש המתיר בחדא מחתא גם בעיה הלכתית נוספת הקיימת בכריכת מצה ומרור, אותה העיר הגאון רבי ישראל יעקב אלגאזי

אכל בלא הסיבה - מה יעשה?

דהרי המעיין בסוגיית הגמרא במסכת פסחים (קטו א) יראה לנכון שכל הטעם לכך שאין די בכזית מצה הנאכלת בכורך כדי לצאת ידי חובת עיקר מצות מצה היא מפני עיכוב מסוים התקף רק במי שעדיין לא אכל מצה כלל, ואילו מי שכבר אכל מצה - הגם שלא יצא ידי חובתו עקב חיסרון ההסיבה, יוכל לצאת ידי חובת אכילת מצה גם בכזית מצה שבתוך הכורך. ואם כן, נשאלת השאלה, לשם מה יש עליו לאכול כזית מצה נוספת ומיוחדת לשם כך?

סוגיית הגמרא בפסחים

כדי להבין היטב את עומק השאלה ואת התשובות השונות שנאמרו עליה, נקדים ונביא את תורף המשא ומתן אותו מנהלת הגמרא (שם) בעניין מצוות כורך.

בזמן הזה שאין בית המקדש קיים ואין מקריבים קרבן פסח אין מצות המרור מחויבת מהתורה כי אם מדברי חכמים בלבד. לעומתה, מצות המצה חיובה מהתורה גם בזמן הזה. כיון שסוג החיוב של המצה והמרור אינו אחיד, זה חיובו מהתורה וזה חיובו מדרבנן, סברו בני הישיבה שאין אדם יכול לכרוך את המצה והמרור ולאכלם יחד, כי טעם המרור שהוא מדרבנן מבטל את טעם המצה שהוא מהתורה.

דין זה, מסבירה הגמרא, אינו קשור לשאלה האם 'מצוות מבטלות זו את זו' - האם ניתן לקיים שתי מצוות שונות באכילה אחת. כי אם נסבור שכל המצוות מבטלות זו את זו, בוודאי שאין לאכול מצה ומרור

הלכה פסוקה היא (ש"ע או"ח סי' תעב ס"ז): "כל מי שצריך הסיבה, אם אכל או שתה בלא הסיבה - לא יצא. וצריך לחזור לאכול ולשתות בהסיבה". ומקור הדין הוא מדברי הראשונים ובראשם הרא"ש שכתב כן להדיא (פסחים פ"י): "ומצה בעי הסיבה בכזית ראשון... ואם אכל בלא הסיבה לא יצא... ואם אכל בלא הסיבה יחזור ויאכל בהסיבה".

קיום חובת אכילת כזית מצה בליל הסדר מותנה באכילת המצה בהסיבה. וככל שהאדם אוכל את כזית המצה בלא הסיבה, אינו יוצא ידי חובת המצה, והרי הוא חייב לחזור ולאכול שוב כזית מצה בהסיבה.

מריהט דברי הראשונים והפוסקים נראה כי זו אכן האפשרות היחידה הנתונה ביד אותו אדם שאכל מצה בלא הסיבה אם יש ברצונו לקיים את המצה כתיקונה: לחזור ולאכול שוב כזית מצה בהסיבה. כל עוד שאין הוא עושה כן אין הוא יוצא ידי חובתו.

ועל כך הקשה הגאון רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים - האדר"ת, רבה של פוניבז' מיר וירושלים: לכאורה אין צריך אותו אדם לאכול במיוחד עוד כזית מצה בהסיבה לצורך קיום המצה, כי גם בלאו הכי יש ביכולתו לצאת ידי חובתו בשופי במצה אותה הוא אוכל בכורך, וכזית מצה זו שאותה הוא יאכל בהסיבה יחד עם המרור כדין כורך, תעלה לו לכתחילה לקיום מצות מצה.

שהחובה המוטלת עליו כעת לאכול מצה היא רק מדרבנן, כמו חובת אכילת המרור.

ומעתה, מסיים הגאון האדר"ת את קושייתו העצומה: מדוע כתבו הראשונים והפוסקים כי אדם שאכל מצה בלא הסיבה ולא יצא ידי חובתו חייב לאכול כזית מצה נוספת המיוחדת לקיום המצוה, הרי יש ביכולתו לצאת ידי חובתו באותה כזית מצה שהוא כורך עם המרור. ומהיות שבשתיים הוא חייב רק מדרבנן, אין מצוה אחת מבטלת את רעותה, ומה לו לאכול כזית מצה נוספת.

את שאלתו זו הריץ האדר"ת אל המהרש"ם מבערזאן, כשבאגרתו זו שלא הגיעה לידינו הוא גם מנסה להציע תירוץ מסוים לשאלה. המהרש"ם מבערזאן בתשובתו אל האדר"ת שנכתבה בעצם ימי חול המועד פסח של שנת תרנ"ח והיא נדפסה בשו"ת מהרש"ם (ח"ו סי' לח) דוחה את תירוצו של האדר"ת והוא מציע תירוצים אחרים לשאלה.

הגאון רבי צבי פסח פראנק רבה של ירושלים, בספרו 'מקראי קודש' (פסח ח"ב סי' לא) מספר אף הוא על קושייתו של האדר"ת, מבלי שייאמר האם קבלה מהאדר"ת בעצמו או שראה אותה בתוך כתבי המהרש"ם. והוא אדרבה, מחזק את תירוצו של האדר"ת.

עוד גאון מאותה העת כיוון לקושיה זו, הלוא הוא הגאון רבי שלמה הכהן מווילנא. בצרור חידושיו אותם מסר למדפיס 'הגדה של פסח עם פירושים יקרים ונחמדים מרבני גאוני ק"ק וילנא יצ"ו' (ווילנא תרנ"ז) ונקבע לו (ולחידושי אחיו הג"ר בצלאל הכהן) מדור בפני עצמו בשם 'מנחת כהנים' אשר תפס את מקומו בסוף הספר (לד א), הוא מציע קושיה זו, ומפלפל בזה טובא. בימינו חזרו חידושים אלו ונדפסו בתוך ספרו שו"ת 'בנין שלמה' (ח"ב אר"ח סי' לג. ושם באות ג).

יחדיו. וגם לפי ההלכה הקובעת שאין מצוות מבטלות זו את זו, הרי שאין זה כי אם במצוות שדרגת חיובם דומה לזו, או ששתיים מהתורה או ששתיים מדרבנן. אולם במצוות השונות זו מזו, כשאתה מהתורה והשנייה מדרבנן, בוודאי שהטעם של האכילה שחיובה מדרבנן מבטל את טעם האכילה שחיובה מהתורה.

הגמרא מוסיפה ומביאה את מנהגו של הלל שבזמן שביית המקדש היה קיים היה כורך מצה ומרור יחדיו. והיא מוכיחה מזה כי דעתו היא שאין מצוות מבטלות זו את זו, ומוסיפה לדון האם חכמים חולקים עליו. מסקנת הגמרא למעשה היא, שמכיון שאין אנו יודעים האם ההלכה היא כדעתם של חכמים הסבורים שהמצוה מתקיימת באכילה נפרדת או כהלל הסבור שהמצוה מתקיימת בכריכה, הרי שלצאת ידי שניהם יש לאכול תחילה את המצה והמרור בנפרד, ולאחר מכן יש לכרוך את המצה והמרור יחד זכר למקדש כהלל.

קושיית האדר"ת

מדברי הגמרא עולה מפורשות כי כל המניעה לקיים את חובת אכילת המצה והמרור כשהם כרוכים יחד היא רק מחמת שאין דרגת חיובם שווה זו לזו, בהיות זה חיובו מהתורה וזה חיובו מדרבנן. אך אילו היו שתי האכילות בעלי דרגת חיוב אחידה לא הייתה כל מניעה מלכרכם ולאכלם יחד שהרי אין המצוות מבטלות זו את זו.

אם כך הרי שלו יצויר אופן שבו יהיה חיוב המצה רק מדרבנן, הרי שבוודאי יוכלו לקיים את אכילת המצה שחיובה מדרבנן כשהיא כרוכה עם המרור שאף היא אין חיובה אלא מדרבנן. ואופן כזה הוא למעשה נידון דידן: הרי אותו אדם שאכל כזית מצה בלא הסיבה, בוודאי שקיים ויצא ידי חובת אכילת מצה מהתורה, שהרי כל חיוב הסיבה הוא רק מדרבנן. חיסרון ההסיבה רק גורם לו שהוא לא יצא ידי חובתו מדרבנן, ונמצא

עד כה דברנו רק על מעמדו של כזית המצה שהשתנה חיובו מהתורה לחיוב מדרבנן מול המרור שנשאר בחיובו הקבוע מדרבנן. אולם לעת אשר האדם כבר אכל כזית מרור בפני עצמה ויצא ידי חובתו, הרי שעתה בבואו לאכול את הכורך כבר אין המרור עומד בחיוב דרבנן כי אם כדרגה פחותה יותר של אכילת רשות גרידא.

נמצא שמחמת שעלינו לחשוש שמא ההלכה היא כדברי חכמים שמצות המרור מתקיימת באכילה בפני עצמה ולא בכריכה, הרי שייתכן שהמרור שבכורך הופך מחיוב דרבנן לאכילת רשות גרידא. ושוב לא ייתכן יהיה לצאת בכורך ידי חובת המצה מדרבנן, כי המרור שירד מדרגת חובה לדרגת רשות יבטל את טעם המצה שהיא מדרבנן.

ולפיכך מסביר המהרש"ם שבוודאי צריך לומר שכל קושיית האדר"ת אינה נאמרת אלא באופן שאכן אותו אדם לא יאכל כזית מרור בפני עצמו, כדי לשמור על חיובו מדרבנן. וכשיאכל את המצה והמרור בכורך יצא ידי חובת שתי המצוות שחיובם מדרבנן.

וכהסברו זה של המהרש"ם גם כתב כך להדיא הגאון רבי שלמה הכהן מווילנא. והוא מסביר, שכל הטעם שלכתחילה אין יוצאים ידי חובה במרור שבכורך הוא מפני ששמא הלכה כרבנן שיוצאים ידי חובת מצה בכזית שאוכלים בפני עצמה, ונמצא שבכורך אין המצה כי אם רשות והיא מבטלת את המרור שהיא מדרבנן. אולם עתה שאין המצה כי אם דרבנן והוא עדיין לא אכל מרור, כך ששניהם יש בהם חיוב דרבנן, הרי שבוודאי יכול הוא לצאת ידי חובת המצה והמרור במה שאוכל בכורך.

הצדק עם סברה זו

מכוחה של קושיה זו אכן מגיע רבי שלמה הכהן למסקנה (אותה הוא מסייג במילים: 'ומכל מקום צריך עיון להלכה בזה') כי הצדק עימה. ולכן אדם שאכל את כזית המצה בלא הסיבה, לא יאכל מרור

עוד רבים וטובים עסקו בקושיה זו, ועדיין הניחו הכל בקעה להתגדר בה וליישב את הקושיה באופן מחודש וכדלהלן.

לכתחילה או אפילו בדיעבד

אלא שבטרם נפרוש כשמלה את דברי האחרונים שנאמרו בזה, היה מן הראוי לחדד את שאלתו של האדר"ת בזווית ראייה נוספת, אשר ממנה נוכל לעמוד על המשמעות ההלכתית הקיימת במגוון התירושים השונים.

הנה האדר"ת לא הניח את שאלתו כי אם על אופן של לכתחילה: במצב בו אכל האדם את כזית המצה בלא הסיבה, ועתה בעמדו עדיין לפני קיום מצות כורך, הרי הוא מסתפק לשם מה עליו לאכול כזית מצה נוספת לפני אכילת הכורך בעוד שהוא יכול לצאת ידי חובתו באכילת הכורך.

אך השאלה היא גם באופן של בדיעבד: במקרה שבו אין בידו כזית מצה נוספת לשם כך או שאין באפשרותו לאכול שוב. אכן לכתחילה הוא היה אוכל כזית מצה נוספת אלא שהמציאות אינה מאפשרת לו. וכעת שאלתו היא: האם הוא יצא ידי חובתו בדיעבד במצה שאכל בכורך או שמא עדיין יש עליו את החיוב לאכול כזית מצה נוספת, כי בכורך הוא לא מקיים את המצווה.

סגנון שאלה זה משליך על אופי התירושים השונים הנאמרים. כי אם אין התירושים באים לומר אלא מדוע ראוי ורצוי לכתחילה שיאכל כזית מצה בפני עצמה בהסיבה, הרי שבדיעבד הוא יצא ידי חובתו במצה שבכורך. אולם אם התירושים מסבירים מדוע הוא אינו יוצא ידי חובתו כלל במצה שבכורך, הרי שאותו אדם אכן לא קיים מצות מצה.

רק אם לא יאכל מרור קודם לכן

עוד זאת יהיה עלינו להקדים תוספת נופך אשר כתב המהרש"ם מבערזאן בהבנת קושיית האדר"ת, והוא תנאי קודם למעשה בכל סוגיא זו.

הכהן, כך שאותו כזית מרור יעלה לכאן ולכאן, וארכביה אתרי ריכשי.

תירוץו של האדר"ת

התקדמנו איפוא צעד נוסף בבירור הלכה זו ובה הוברר כי לו אכל האדם את כזית המרור בפני עצמו (אחרי שאכל את הכזית מצה בלא הסיבה) הרי שבוודאי אין הוא יכול יותר לצאת ידי חובתו במצה שבכורך, וכדי לצאת ידי חובת מצה יהיה עליו לאכול כזית מצה נוספת. השאלה כאן היא דווקא באופן בו הוא אינו אוכל מרור לפני הכורך, האם יכול הוא לצאת ידי חובת המצה בכורך או שמא עליו לאכול כזית מצה בפני עצמה.

ובעוד שכאמור דעת הגאון רבי שלמה הכהן מווילנא היא שיוצאים ידי חובת המצה באכילת הכורך, הרי שמדברי הגאון האדר"ת עצמו, בדבריו המצוטטים על ידי המהרש"ם מבערזאן והגרצ"פ פראנק, עולה כי אין הוא יכול כך לצאת ידי חובתו. וזאת מפני שיתכן לחדש סיבה אחרת לפיה לא יוכלו לצאת ידי חובת מצה בכורך: "ואולי אין חיוב דרבנן של הסיבה שוה כחיוב של אכילת מרור בעצמו".

אכן - טוען האדר"ת - חיוב המצה והמרור הוא אינו מהתורה אלא מדרבנן, אולם עדיין יש להבחין בדרגות שונות בעצם החיובים שרבנן קבעו וייתכן שהחיוב של המרור הוא חיוב חמור יותר מאשר חיוב ההסיבה. ונמצא ששוב לא יוכלו לצאת ידי חובה בכורך, כי המצה שחיובו פחות יבטל את המרור שחיובו חמור יותר.

דחיית המהרש"ם לתירוץ האדר"ת

ברם המהרש"ם הוכיח לכך מדברי הראשונים (תוספות שם ד"ה אלא מברך ורא"ש סי' כז) הכותבים כי אם הייתה נקבעת ההלכה כהלל היו מקדימים ואוכלים מצה בפני עצמה, ולאחר מכן היו כורכים מצה ומרור - מצה מדרבנן עקב מצות הכריכה, ומרור שבזמן הזה הוא מדרבנן, ולא היו מבטלים זה את זה. ומפורש שהגם

בפני עצמו, והוא ייצא ידי חובת מצה ומרור במה שיאכל בכורך!

ואילו את מה שפסק השו"ע על החובה לחזור ולאכול כזית מצה נוספת, מסביר רבי שלמה הכהן באחד משלושה האופנים הבאים: (א) שהקדים ואכל כזית מרור, ונמצא המרור שבכורך רשות אליבא דרבנן, והיא מבטלת את המצה מדרבנן (ב) שאכן אין כוונת השו"ע שעליו לאכול כזית מצה נוספת, אלא שהוא יוצא ידי חובתו במצה שבכורך (ג) שמעולם לא נתכוון השו"ע על הכזית הראשונה של מצות אכילת מצה כי אם על המצה של אפיקומן.

ולא זו בלבד שכאמור זו ההלכה למי שבשוגג לא הסב בעת אכילת המצה, אלא שבשו"ת 'ציץ אליעזר' (חלק יח סי' כז) כותב שפעמים ראוי לעשות כן לכתחילה. וזה במקרה שהאדם עקב מצבו הבריאותי קשה לו לאכול שני כזיתים של מרור בליל הסדר, בפני עצמו ובכורך, שיכול הוא לנהוג כך לכתחילה: שיאכל תחילה כזית מצה בלא הסיבה, ולאחר מכן יאכל את הכורך, מצה ומרור יחדיו, ומכיון שחיוב שניהם הוא מדרבנן, הרי הוא יוצא ידי חובת מצה ומרור כדת וכדין.

ויש עמדי להוסיף על דבריו את מה שדן הגאון בעל 'כתב סופר' (או"ח סי' פו) במי שיש לו רק שני כזיתי מרור לשתי לילות הסדר (במקומות שנוהגין ביו"ט שני של גלויות) - אם יעדיף לאכול את הכזית השניה שיש לו בליל ראשון לכורך, או שישמרנו לעיקר מצות מרור של ליל השני. והכריע: "ולא יאכל לכריכה דאינו אלא לזכר בעלמא. ומצות מרור דלילה שניה קודמת. ועל הטוב יזכר לפני ה' שאכל מרור בלילה שניה משום מנהג אבותינו, ודחה דבר שבא רק לזכרון בעלמא".

ולפי האמור נראה כי יכול הוא אותו אדם לצאת ידי חובת הכול בשתי הלילות אם יעשה לפי העצה היעוצה אותה נתן בעל 'ציץ אליעזר' לפי מסקנתו של רבי שלמה

כי בדברי הגרצ"פ פראנק מיושב קושיית המהרש"ם, ע"ש.

ה'ציץ אליעזר' ב'שוב דברי האדר"ת

בעל 'ציץ אליעזר' (שם) אינו נכנס כאן ליסוד זה שההסיבה היא מדין 'דרך חירות' (מה שהוא עושה בהמשך דבריו לאידך גיסא, וכדלהלן) אולם הוא כותב בפשטות שיש להבחין בין חיוב דרבנן על עצם האכילה לבין חיוב דרבנן הנובע ממצוה הנספחת לו.

שכל עוד שרבנן תקנו לאכול כזית מצה נוספת עבור הכריכה הרי זה בדרגה שווה עם תקנתם לאכול מרור, ושפיר אין מבטלים זה את זה. אך במקרה שלפנינו, הרי חיוב האכילה של הכזית מצה הנוסף אינו נובע בגלל עצם האכילה אלא רק בגלל שלא קיים את המצוה הנספחת שהיא מצות ההסיבה. כך שבכהאי גוונא אכן אין חיוב דרבנן זה חמור כמו החיוב דרבנן של המרור שהוא בעצם האכילה, ושפיר יכול המצה לבטל את המרור.

הדרך החפוכה של ה'ציץ אליעזר'

ומעניין להיווכח שבעל 'ציץ אליעזר' גופו מציג דרך הפוכה לחלוטין, שבעוד שהאדר"ת סבר שהמרור דרבנן חמור יותר מהמצה דרבנן, ונמצאת המצה מבטלת את המרור, הרי שלדעת הציץ אליעזר המצה דרבנן חמורה יותר והיא המבטלת את המרור.

וזאת מפני שהגם שחובת הסיבה היא מדרבנן, מכל מקום יסודה היא מהתורה. שהרי התורה היא שחייבה את האדם לנהוג בדרך חירות ולהראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. אלא שחכמים הם שקבעו את הדפוס כיצד יש לקיים חובה זו של הנהגת דרך חירות. ואם כן ברור שחובת אכילת המצה היא יותר חמורה מאכילת המרור, בכך שעיקרה היא מהתורה. והגם ששתי האכילות חיובם הוא רק מדרבנן, עדיין

שאינן המצה והמרור באים מאותו קטגוריית חיוב דרבנן עדיין הם אינם מבטלים זה את זה.

אך דומה כי כאן צדקו דברי האדר"ת, וכפי שכתבו האחרונים כי אין הנידון דומה לראיה. כיון שדברי הראשונים האמורים על מצה ומרור שחיובם מדרבנן ואינם מבטלים זה את זה אינם דומים לנידון דידן שבו יש שינוי מוחלט באופי החיוב דרבנן. ואת יסוד העניין כתבו הן הגרצ"פ פראנק (שם) והן בעל 'ציץ אליעזר' (שם), אלא שכל אחד מהם הוציא זאת באופן אחר, וכדלהלן.

הגרצ"פ פראנק ב'שוב דברי האדר"ת

הגרצ"פ פראנק כותב את הדברים כהמשך לחידושו הגדול בו הוא קובע כי דין זה שהאוכל מצה שלא בהסיבה אינו יוצא ידי חובתו אין הכוונה שלא יצא ידי חובת מצה כי אם שלא יצא ידי חובת מצות הסיבה. ומפני שיש מצוה לאכול מצה בהסיבה עליו לחזור ולאכול מצה בהסיבה.

ועל זה הוא מביא את דברי האדר"ת ומסבירם היטב: "ולפי מה שכתבתי לעיל דכוונת הרא"ש הטור והשו"ע בהא דאם אכל מצה שלא בהסיבה לא יצא היינו דלא יצא ידי הסיבה אבל ידי חובת מצה יצא אף מדרבנן, מתיישבים דברי האדר"ת כמין חומר. שחיוב ההסיבה הוא מדין חירות ואינה תנאי בעצם אכילת מצה לעכב את המצוה, לכן אינו שווה לחיוב אכילת מרור".

והנראה בהטעמת דברי הגרצ"פ פראנק כי הגם שהמצה והמרור הם אכן חיובים מדרבנן אולם יש להבחין ביניהם: המרור הוא חיוב של אכילה, ולו יחסר בגדרי אכילתו וכגון שיבלע את המרור, לא יצא. לעומתה אין ההסיבה תנאי בגדרי אכילת המצה, והא ראייה שאין חסרונה מעכב את קיום עצם מצות המצה. כל ההסיבה היא רק עניין של 'דרך חירות' הנעשה באכילת המצה, וממילא אין חיוב המצה שווה לחיוב המרור. וראה בהגהות 'הררי בקודש' שבשולי ספר 'מקראי קודש' (הע' 9) שציין

אולם ראיתי להגר"א ווייס (שם) שדחה זה בטענה שכלל זה אינו אמור כי אם בגזירות שתיקנו חכמים להרחיק את האדם מן העבירה, ובזה חיזקו דבריהם לומר שאף מהתורה לא יצא. אך אין הדברים אמורים כלל כמה שתיקנו במצוות התורה, שבזה גם אם לא יקיים את תקנת רבנן ייצא ידי חובתו מהתורה.

עוד ראיתי לרבי שמעון משה דיסקין בספרו 'משאת המלך' (הערות. אות סג) שתירץ בטוב טעם שגם אם אכן החיוב הוא רק דרבנן אין כאן מצוה חדשה של אכילת מצה בהסיבה מדרבנן, כי אם חיוב דרבנן לקיים את המצוה מהתורה - בהסיבה! ואם המצוה מהתורה אינה יכולה להתקיים כשהמצה נאכלת עם המרור, הרי שממילא גם תקנת חכמים לקיים שוב את המצוה מהתורה אינה יכולה להתקיים באופן כזה.

בורך - מצוות חבילות חבילות

והנראה בס"ד להעלות על שולחן מלכים מילתא חדתא ביישוב קושית הגאונים האדר"ת ורבי שלמה הכהן מווילנא מדוע נפסק להלכה כי האוכל מצה שלא בהסיבה עליו לחזור ולאכול כזית מצה נוספת בהסיבה ולא אמרו שיוצא הוא ידי חובתו בכזית מצה הנאכלת בכורך.

ויבואר בהקדם קושיה שנתחבט בה הגאון רבי ישראל יעקב אלגאזי רבה של ירושלים בספרו 'ארעא דרבנן' (מערכת א אות ב) בעצם מהות חיוב כורך:

הנה קיימא לן ש'אין עושין מצוות חבילות חבילות' - כלל גדול זה מלמדנו כי אין לעשות שתי מצוות ביחד. כך למשל: אדם שסיים את סעודתו עם כניסת השבת וכעת עומדים בפניו שתי מצוות הטעונות כוס - ברכת המזון וקידוש. אסור לו לשלב את שתיהם יחדיו ולברך ולקדש על אותו כוס, לפי שאין עושין מצוות חבילות חבילות. אלא יברך ברכת המזון בתחילה על כוס אחת, ויחזור ויקדש על כוס אחרת (פסחים קב ב).

המצה חמורה יותר לפי שיש לה עיקר מהתורה. ונמצא המרור מבטל את המצה.

תירוצו של המהרש"ם בעיקר הקושיה

המהרש"ם עצמו מציע לתרץ כי אכן כל פסק השו"ע לא בא אלא לרווחא דמילתא: "והרי ב'משבצות זהב' (סי' תעה ס"ק ז) הביא מהפוסקים דרבנן לכתחלה בעינן כל אחד בפני עצמו, אלא דבדיעבד באכל בכריכה יצא. אם כן אין לו לעבור בידים שלא לאכול המרור בפני עצמו אלא בכריכה ולעשות נגד המצוה שצריך לכתחילה לאכול בפני עצמו, ולכן פסקו הפוסקים דצריך לחזור ולאכול בהסיבה".

ויש להתפלא על הגאון בעל הגהות 'הררי בקודש' (שם) שהביא זאת מדברי עצמו, ולא זכר שר כי אלו הם דברי המהרש"ם בהמשך הדברים אותו הוא עצמו הזכיר בתחילת דבריו.

גם בדורינו כיוון לתירוץ זה רבי אשר ווייס בספרו 'מנחת אשר' (על הגדש"פ. סי' ז אות ב). ויעוין שם שבתחילה כתב בפשטות שלאחר שנקבע מטבע המצווה מדרבנן שיאכלו מצה ומרור בנפרד, הרי שכך יש לנהוג גם כאשר בטל הטעם והוא יכול לצאת ידי חובתו בכורך. ועוד הוסיף והביא מדברי המשבצות זהב דלעיל שכל הכריכה אינה אלא בדיעבד, ולכן יש לאכול את המצה בפני עצמה שהוא לכתחילה.

במשנת אחרוני זמנינו

דרך נוספת הציעו אחרוני זמנינו (ראה שו"ת 'ציץ אליעזר' שם, ועוד) ליישב את הקושיה לפי חידושם הנודע של גדולי האחרונים הקובעים כי כל העובר על דין דרבנן הנוגע לחיוב מהתורה - לא יצא ידי חובתו אף מהתורה (ראה פמ"ג סי' תפה א"א סק"א ע"פ תוספות סוכה ג א). כך שבנידון דידן, הגם שאין חיוב ההסיבה כי אם מדרבנן הרי זה מעכב את האוכל מצה שלא בהסיבה שלא ייצא ידי חובתו אף מהתורה.

והרי לך מה שכתב רבינו דוד אבודרהם (בפירושו לסדר ההגדה): "ופירש ה"ר יהוסף האזובי בשם בן עזרא שהיה שבוי בהודו והיו מאכילין אותו לחם מצה ולא נתנו לו לעולם חמץ. והטעם מפני שהוא קשה ואינו מתעכל במהרה כחמץ ויספיק ממנו מעט וכן היו עושים המצרים לישראל" (ויעוין ב'ארחות חיים' שפירש להדיא שהיה זאת עם רבינו אברהם אבן עזרא. ועיין עוד להאברכנאל בפירושו 'זבח פסח' להגש"פ שם, ובספורנו דברים טז ג). ואכן מסקנת רבינו הרמב"ן (דברים טז ב) אף היא כן, שהמצה רומזת גם על עניין שיעבוד אבותינו במצרים.

ויש להוסיף לכאן את מה שהביא רבינו האבן עזרא (שמות יב ח): "על מרורים יאכלוהו - אמר אחד מחכמי ספרד: ידוע כי הליחה תגבר בארץ מצרים בעבור מימי היאור, ובעבור שלא ירד שם גשם, כי היאור הוא לח תמיד, על כן מנהגם היה לאכול בכל שלחנם מיני מרורים רבים מעשבים וחרדל. ואפילו לא היה למצרי אלא פת לבד, לעולם המרורים יהיו על שלחנו לטבול בו הפת, כי הם רפואה לאוירם" (ועיין שם שסיים האבן עזרא: "ואנחנו נסמוך על דעת קדמונינו ז"ל שפירשו לנו כי המרורים זכר לומר את חייהם").

ונמצא מדברי רבותינו הראשונים כי המצה והמרור הם שניהם זכר לעבדות ולשיעבוד בהיותם מאכל אבותינו במצרים. והגם כי יש בהם טעמים נוספים הרי שיש בהם גם את הצד השווה והמשותף שאותם היו אוכלים העבדים במצרים.

ואם כבר הזכיר בעל 'ארעא דרבנן' את הסייג הקיים לכלל זה שאין עושין מצוות חבילות חבילות, שאם שתי המצוות הם מענין אחד אין כל מניעה מלעשותם יחד. הרי שמעתה שנתבאר שהמצה והמרור יש להם את המכנה המשותף ששניהם היו מאכל העבדים במצרים והם בבחינת זכר לשיעבוד, הרי שקשר זה מאפשר את כריכת שני המצוות ואכילתם יחד מבלי לחשוש

מכוחו של כלל זה הקשה הגרי"י אלגאזי: לשם מה אומרת הגמרא שאין לו לאדם בזמן הזה לכרוך את המצה והמרור ולאכלם יחדיו, מפני שהמרור שחיובו דרבנן מבטל את המצה שחיובו מהתורה, תיפוק ליה שאין לכרוך את המצה והמרור יחדיו מפני שאין עושים מצוות חבילות חבילות; כי אם רצון התורה שלא יקיימו שתי מצוות יחדיו, הרי שזו סיבה מספקת בפני עצמה כדי שלא יכרכו את המצה והמרור יחדיו, ומה לנו להיכנס לעניין זה של מצוות מבטלות זו את זו שלא נאמר בכל מקרה כשיש לנו כלל זה התקף בכל אופן של קיום שתי מצוות יחד.

מטעים הגרי"י אלגאזי ומסביר שגם אם מן התורה בזמן שבית המקדש היה קיים, היו עושים כן אין זה אלא לפי שנאמר במפורש 'על מצות ומרורים יאכלוהו' ונמצא שכך היא צורת קיום המצוה, בדומה ללולב אתרוג הדס וערבה הניטלים יחד, אולם כשאין חיוב זה הרי שהכריכה אמורה להיות אסורה מטעם זה שאין עושין מצוות חבילות חבילות.

על קושייתו זו מפלפל בעל 'ארעא דרבנן' בכמה צדדים כשבין דבריו הוא מציין שהגם שכבר אמרו שאם היו שתי המצוות מעניין אחד אין בהם איסור לעשותם חבילות חבילות, וכגון בליל יום טוב שחל במוצאי שבת שאומר הבדלה וקידוש על כוס אחת בהיותם מעניין אחד שבשתיים הוא מזכיר את קדושת יום טוב, מכל מקום כאן בוודאי נחשבים המצה והמרור לשני דברים נפרדים, שהרי המצה זכר לחירות והמרור זכר לשיעבוד.

המצה והמרור - שניהם נאכלו במצרים

והנראה לענ"ד ביישוב קושיה זו עם מה שמצאנו בהגדה של פסח: "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים". ומפורש בזה שאכילת המצות אין בה רק זכר לכך שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ בצאתם מארץ מצרים לחירות עולם כי אם גם זכר לשיעבוד ולעבדות בארץ מצרים.

מזה, ואין עושין את המצוות חבילות חבילות, ומיושב הכל על הצד היותר טוב.

(והאמת תאמר שכל האמור עתה הוא בלכתנו בדרך אותה סללנו בישוב קושיית בעל 'ארעא דרבנן'. אולם יש לנו לידע כי בעל 'ארעא דרבנן' גופיה כתב ליישב קושייתו באופן אחר. ולדבריו כל מה שהגמרא בפסחים מדברת כלפי כורך רק על כך שמצוות מבטלות זו את זו והיא אינה מזכירה כלום מהאיסור לעשות מצוות חבילות חבילות, אין זה אלא מפני שעשיית מצוות חבילות חבילות הוא רק איסור דרבנן ואילו כשהמצוות מבטלות זו את זו הרי זה מהתורה. והעדיפה הגמרא לעסוק באיסור החמור יותר.

ולפי מהלך זה גם אמרתי ליישב את קושיית האדר"ת ורבי שלמה הכהן בפשיטות ובקיצור: אמנם מי שכבר אכל מצה בלא הסיבה כבר יצא ידי חובתו מהתורה ושוב אין המצוות מבטלות זו את זו, אולם עדיין מעכב אותו האיסור דרבנן לעשות מצוות חבילות חבילות).

תבנא לדינא

אם נסכם את האמור כאן יעלה בידינו הלכה למעשה: אדם שאכל מצה ולא היסב, ואכל מרור - ודאי אין לו תקנה באכילת המצה שבכורך ועליו לאכול כזית מצה נוספת בהסיבה. אם אותו אדם לא אכל מרור - הרי שברור שלכתחילה יש עליו לאכול מצה בהסיבה מלבד המצה שבכורך, מצד העניין שכך היא המטבע שתקנו חכמים במצוה זו, וכמ"ש המהרש"ם מבערזאן ודעימיה. דין זה של לכתחילה יהיה תקף לכאורה גם אם הוא כבר מצוי אחר אכילת הכורך, שראוי לו לחזור ולאכול כזית מצה.

השאלה היא איפוא בדיעבד: אם אין בידו כזית מצה נוספת או שאין הוא יכול לאכול עוד כזית מצה - האם יכול הוא להסתמך על הכזית מצה של הכורך וייצא בזה ידי חובת מצה או שעליו לאכול כזית מצה מיוחדת

לכך שזה חבילות חבילות, ומיושב בטוב קושיית הגר"י אלגאזי.

העיבוב הנוסף לקיום מצוות מצה

ובזה נבוא ליישב את קושיית הגאונים האדר"ת ורבי שלמה הכהן, דהנה כל מה שאמרנו שאין בכורך את החיסרון של עשיית המצוות חבילות חבילות הוא רק אם יבוא האדם לקיים את מצוות המצה והמרור מעיקר הדין, שבזה אכן יש מן המשותף לשתי המצוות - היותם זכר לשיעבוד, ומכנה משותף זה פועל כלפיהם שייחשבו כעניין אחד.

ברם אם כבר יצא האדם ידי חובתו באכילת המצה מהתורה, ואין הוא חסר אצל המצה כי אם את ההסיבה שכל מהותה ועניינה הוא רק היותה דרך חירות, הרי שבוודאי אין לך דבר מנוגד למרור שעניינו הוא השיעבוד והעבדות יותר מן ההסיבה שעניינו הוא החירות והשיחרור. ושוב אין המצה והמרור יכולים יותר לדור בכפיפה אחת.

נמצא שאדם שאכל מצה שלא בהסיבה ויצא ידי חובתו מהתורה, אכן אין לו כל מניעה לקיים את מצות המצה בהסיבה באכילת הכורך, אם נבוא לדון בזה רק מצד העניין של מצוות המבטלות זו את זו, וזאת מפני שגם המצה וגם המרור הם חיובים דרבנן. אך הוא אשר יעמוד כנגדו - האיסור לעשות מצוות חבילות חבילות! וזו היא שתמנע ממנו לצאת ידי חובת המצה בכורך.

כי דווקא כשהאדם כלל לא יצא ידי חובתו באכילת מצה, והוא בא לקיים את מצוותו באכילת הכורך, אין לו מניעה מצד הדין שאין עושין מצוות חבילות חבילות, כי שתי המצוות הם מעניין אחד, ולכן הייתה צריכה הגמרא לומר שהמעכב לעשות כך הוא החיסרון שהמצוות מבטלות זו את זו. אולם באם כל רצונו לצאת ידי חובתו בכורך הוא מפני העדר ההסיבה, הרי שההסיבה והמרור הם בוודאי שני דברים נפרדים זה

לשם מצות מצה ואילולי זה לא ייצא ידי חובתו.
לפי דברי רבי שלמה הכהן - ברור שהוא יצא ידי חובתו (וייתכן אפילו שזה לכתחילה, אם כי הוא מסייג את דברי עצמו שזה צ"ע להלכה); גם המהרש"ם מבערזאן סובר שבדיעבד הוא יצא ידי חובתו. ברם לפי האדר"ת ושאר החילוקים שמצאו אחרוני זמנינו בין ההגדרה

ההלכתית של חיובי המצה והמרור מדרבנן - הרי שלא יצא ידי חובתו, כי מצוות מבטלין זו את זו בכהאי גוונא.
והנה לדברינו שבארנו שקיים כאן חיסרון נוסף שאין עושין מצוות חבילות חבילות, הנה מסתברא מילתא שאין זה כי אם עיכוב כלפי עשיית המצוה לכתחילה באופן זה, אך בדיעבד אי עביד מהני ויצא ידי חובתו.

★ ★ ★